

Prancūzijos pilietis žemu balsu dainuoja XIX amžiaus lietuvių lopšinę „Šile gegė kukavo“. Taip intriguojamai prasidėjo Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bibliotekoje surengtas garsaus žemaičių skulptoriaus modernisto Antano Mončio (1921–1993) atminimo vakaras. Menininko sūnus aktorius, režisierius, teatro pedagogas, oratorinio meno mokytojas Jeanas Christophe'as lietuviškai nekalba, tačiau puikiai moka tėvo prieš miegą jam dainuotą lopšinę. Ir ne tik moka pats – ją perdavė toliau, savo vaikams.

A.Mončys – žemaitis, gimė Darbėnų valsčiuje. Baigė Kretingos gimnaziją, Kauno Vytauto Didžiojo universitete studijavo architektūrą. Sužinojęs, kad sovietai ketina ištremti į Sibirą, 1944 m. dviračiu pasitraukė į Vakarus. Prisiglaudė karo pabėgėlių stovyklose. 1947–1950 m. studijavo skulptūrą Freiburgo (Vokietija) dailės ir amatų mokykloje, gavęs skulptoriaus diplomą ir Prancūzijos vyriausybės stipendiją – Paryžiaus Didžiosios lūšnos akademijoje. Įsikūrė Prancūzijoje sostinėje, tačiau visą gyvenimą nepaliovė ilgėtis tėvynės ir čia likusių artimųjų. Deja, į Lietuvą pavyko grįžti po beveik 50 metų. Šeima norą išpildė – palaidotas tėvų kapavietėje Kretingos rajono Grūšlaukės kapinėse.

Kūrė religinio siužeto kūrinius, antkapinius paminklus, figūrines kompozicijas, skulptūras, reljefus, švilpius, kaukes, knygų iliustracijas, scenovaizdžius, piešinius, akvareles ir kt. Beveik 60 kūrinių padovanojo Palangai, dabar čia veikia A. Mončio namai-muziejus.

Tėvas Antas ir Krikas

Dievino. Būtent toks išpūdis klausant Jean-Christophe'o prisiminimų apie žymųjį savo tėvą. Tačiau šis dievinimas nėra aklas. Greičiau gili meilė ir visiškas abipusis supratimas. Matyt, ir tam tikri žodžių, gestų, ženklų kodai. Vienas tokių – „Tėvas Antas“ ir „Krikas“. Taip kreipdavosi vienas į kitą. Tik jie vieni – kitiems to daryti buvo nevalia.

Ramus, tylus, daugiau pasakydavęs akimis nei žodžiais. Gerai dainuojantis. Mokantis susirasti draugų. Mylimas ir gerbiamas aplinkinių. Užvaldytas kūrybos. Galėdavęs kurti iš bet kokios medžiagos – medžio, akmens, molio, metalo, netgi atliekų, suteikdamas antrą šansą gyventi.

„Ne jis rinkdavosi, o jos jį. Akmuo, marmuras, brangesnė mediena jam būdavo neįperkami. Padėdavo draugai. Kviesdavo tėvą ir siūlydavo nukirstus, sužalotus medžius – gal šiam bus įdomu. Turėjo ir draugą, paveldėjusį alebastro kasyklą, leidusį tėvui ja naudotis“, – pasakoja Jeanas Christophe'as.

Liesti būtina

Bene ilgiausiai – apie 20 metų – A. Mončas kūrė „Rankų“ ciklą. Kodėl tam skyrė tiek laiko?

„Tėvas sakydavo: smegenys gerai, tačiau be rankų nebus civilizacijos. Pavyzdys – kad ir aukštu intelektu pasižymintys delfinai. Juk jie civilizacijos nesukūrė“, – prisimena Jeanas Christophe'as.

Specialistai A. Mončio kūrybą apibūdina kaip archaikos ir modernumo sąjungą. Menininko kūriniuose nėra aštrių kampų – tarsi pasirinkta, kad negalima būtų susižeisti. Tačiau žiūrovams ypač įdomu tai, kad jo ekspozicijos sulaužo muziejų ir galerijų taisyklę „Eksponatai rankomis neliečiami“. Čia priešingai – juos liesti būtina. Bent jau toks buvo autoriaus noras.

„Tėvas prašydavo liesti skulptūras, nes tai tarsi kūrybos tąsa, jutiminis ryšys tarp kūrėjo ir žiūrovo. Skulptūra turi būti tarp žmonių, matoma, čiuopiama, tyrinėjama. Būti realaus gyvenimo dalis“, – sako Jeanas Christophe'as.

Prezidento apdovanojimas sūnui

2022 m. Jeanas Christophe'as už Prancūzijos ir Lietuvos bendradarbiavimo kultūros ir meno srityse puoselėjimą buvo Prezidento apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi.

„Per didelę pagarbą man. Nesu vertas. Vos gavęs apdovanojimą jį dedikavau tėvo gimtinei – sovietų nuo žemės nušluotam Mončių kaimui, senelei ir kitiems giminaičiams. Kita vertus, buvo malonu iškilmingame renginyje trumpai šnektelėti su Prezidentu Gitanu Nausėda, po 30 metų sutikti Vytautą Landsbergį – nebe Paryžiuje, o Lietuvoje“, – sako Jeanas Christophe'as.

Tik gėrį ir grožį

Graži draugystė Antaną Mončį siejo su aktore, režisiere, vertėja, visuomenininke Karolina Masiulyte-Paliulienė ir jos vyru verslininku, kultūros mecenatu Arūnu Paliuliu. Kartu šoko tautinius šokius, Paliuliai yra įsigiję skulptoriaus darbų.

„Tylus, mielas, švelnus, kūrybingas, gražaus balso. Susipažinome prieš 40 metų Paryžiuje, prie lietuvių bažnyčios. Antanas sūpavo dukrytę ir jai dainavo, nes ši verkė bažnyčioje. Man tai buvo begalinės meilės kūdikiui įrodymas. Vis dėlto labiausiai įstrigo, kaip iš karto maloniai priėmė mane, lietuvi amerikoną, – skirtingai negu Prancūzijos lietuvių bendruomenė. Gal įtakos turėjo ir bendros šaknys – mano senelis irgi žemaitis, iš Švėkšnos, – prisiminimais dalijasi kultūros mecenatas Arūnas Paliulis, – Antanas matė tik gėrį ir grožį.

Blogiausiu atveju pasakydavo: „Yra tokių žmonių. Ir tokių reikia“.

Dar viena A. Mončio savybė – įdėmiai stebėti aplinką – kad ir medį, upę, žvirblį ar kt. Pro jo akis niekas neprasprūsdavęs. Pasak A. Paliulio, galėdavęs ne tik įlįsti į vidų, bet ir permatyti. Turbūt todėl ir kūrybos esmė tapo išvelgti įvairių daiktų galimybes ir suteikti naujos kokybės gyvenimą.

Kiti menininką apibūdinantys bruožai – vaišingumas, patriotizmas, folkloro išmanymas, pagarba aplinkiniams.

„Įsiminė dar vienas Antano posakis. Tada, kai jau sunkiai sirgo: „Nežinau, Arūnai, kiek dar man liko, kada paliksiu svieta. Bet vis tiek būsime amžini draugai“, – pasakoja A. Paliulis.

„Mylėjo Lietuvą. Taupus, ekologiškos mąstysenos žmogus. Pavyzdys? Išnaudodavo abi popieriaus puses. Tarkim, vienoje – viskio reklama, kitoje – jo kūrinys“, – šypsosi K. Masiulytė-Paliulienė.

Noras beveik išsipildė

„Aš tikras žemaitis. Su bizniu neturiu nieko bendra. Kojas noriu pakratyti Žemaitijoje ir įlįsti į savo tėvų kapą“, – sakė žemaitis iš Paryžiaus Antanas Mončys.

Menininko noras beveik išsipildė – atgulė tėvų kapavietėje. Palaikus artimieji atvežė po jo mirties Paryžiuje.

Žemaitis iš Paryžiaus

Režisierius Linas Mikuta dokumentinį filmą „Mončys. Žemaitis iš Paryžiaus“ kūrė 8 metus – nuo 2014-ųjų. Galutinis produktas žiūrovams pirmąsyk pristatytas praėjusį pavasarį.

„Palangoje buvo surengta žmonos paroda. Tada pirmąsyk gyvai pamačiau jo kūrinius. Apėmė jausmas: labai sava, o kartu tiek modernu, kad galėtų būti atverta pasauliui. Šis menininkas privalo būti atrastas. A. Mončio kūriniai mums pasakoja, kas mes esame pasaulio, kosmopolitiniame kontekste. Tai, ką iš esmės daro kiekviena tauta. Jo kūryba ir gyvenimas liudija: pagrindas – ne žodžiai, o tylą, rankos, žvilgsniai, darbai, prisilietimas, pojūčiai. Tai mus sieja, o ne aplinkinis triukšmas ar dabar tokie madingi socialiniai tinklai, virtualus pasaulis“, – teigia L. Mikuta.

Dokumentinį filmą peržiūrėjo Bitės bibliotekos surengtame renginyje dalyvavę svečiai. Režisieriaus planai – jį pristatyti ir Prancūzijoje, JAV.

Bibliotekoje

2021 m. Jeanas Christophe'as Mončas išleido prisiminimų knygą „Mano tėvas Antas“ (2021, leidykla „Aukso žuvis“). Joje – intymios akimirkos, mintys apie kūrybos procesą, tėvo filosofija, įvairios istorijos, išėvijos dailininkai bei intelektualai, Lietuvos ilgesys. Kartu ir pasivaikščiojimas laiku – po XX a. antrą pusę – ten, kur kūrė, keliavo ir gyveno Tėvas Antas ir jo sūnus Krikas.

Knygą galima užsisakyti ir mūsų bibliotekoje.

